

ספר מִשְׁכֵּלִי

עם:

מצודות

תרגום הפסוק
לעברית, על-פי
פירושי
מצודת-דוד
ומצודת-ציון.

סגולות

תרגום חדש
המדגיש את
המשמעות
המעשית של כל
פסוק.

דקויות

ניתוח מבנה הפרק והפסוק, ניתוח משמעות של
ביטויים, והשוואה בין פרשנים.

הקבלות

הקבלות לפסוקים אחרים, העוזרים לחשוף את הסיפור
מאחרי הפסוק.

מאת: אראל בן דב סגל הלוי

<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.he>

שימוש במאמרים מותר תחת רשיון ייחוס שיתוף
זהה של:

סוף הפרק הקודם - פרק א - עסק בחכמה, שהיא הכישרון ללמוד מאחרים;

פרק ב עוסק כולו בתבונה, שהיא הכישרון לחשוב ולהסיק מסקנות. שני הפסוקים הראשונים בפרק מקשרים בין הפרקים: "בני! אם תקח אָמְרִי, וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אֹתָךְ, לְהִקְשִׁיב לְחֻמָּה אֲזַנְךָ - תִּטָּה לְבָבְךָ לְתַבּוּנָה" (ראו שם) - אחרי שתלמד ותקשיב לדברי החכמה, יהיה עליך להפעיל את התבונה; אחרי שתשתמש באוזניים, יהיה עליך גם להשתמש בלב המסמל את מקום המחשבות. המשך הפרק מתחלק לארבעה חלקים המתחילים במילה כי ומתארים את מעלות התבונה:

- א. פסוקים 3-6: "כִּי אִם לִבִּינָה תִקְרָא... אִם תִּבְקֹשֶׁנָּה כִּפְסָף... אַז תִּבִּין יִרְאֶת ה'" - התבונה מאפשרת לאדם ליצור קשר עם ה' ולהבין את הנהגת ה' בעולם.
- ב. פסוקים 6-9 (פסוק 6 יכול להתאים לשני החלקים): "כִּי ה' יִתֵּן חֻמָּה... אַז תִּבִּין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט..." - התבונה מאפשרת לאדם להבין את עקרונות הצדק המשפט והיושר החיוניים לקיום חברה אנושית מתוקנת.
- ג. פסוקים 10-20: "כִּי תִבּוֹא חֻמָּה בְּלִבְךָ..." - התבונה מאפשרת לחכמה להתיישב היטב בתוך הלב, בנעימות ובטבעיות, והדבר מקל על האדם להתמודד עם פיתויים.
- אחרי הפתיחה (פסוקים 10-11) באים שני קטעים מקבילים, המתארים את שני סוגי הפיתויים שהתבונה עוזרת להינצל מהם (פסוקים 12-19) ואז פסוק סיום (20):
- --- פסוקים 12-15: "לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע, מֵאִישׁ מְדַבֵּר תִּהְפֹּכּוֹת" התבונה מצילה מגברים מסוכנים - אנשים רעים ואלימים, ואנשי-תהפוכות נוכלים ורמאים.
- --- פסוקים 16-19: "לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה, מִנְּכֵרֶיהָ אֲמֶרֶה הַחֲלִיקָה" - התבונה מצילה מנשים מסוכנות - נשים זרות המפתות לניאוף, ונשים נכריות המפתות לעבודת אלילים.
- ד. פסוקים 20-22 (פסוק 20 יכול להתאים לשני החלקים): "לִמְעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים... כִּי יִשְׁרִים יִשְׁכְּנוּ אַרְצָךְ" התבונה עוזרת לאדם להבחין בין אנשים רעים לטובים, ללכת רק בדרכם של הטובים, ולזכות לגמול ולנחלה בארץ.

ארבעת החלקים ערוכים כנגד ארבעת העולמות: א כנגד עולם הנשמה, גילוי נוכחות ה' במציאות; ב כנגד עולם השכל, הבנת עקרונות הצדק בחברה; ג כנגד עולם הרגש, הכנסת החכמה אל הלב והתמודדות עם פיתויים ויצרים; ד כנגד עולם המעשה, תיקון המעשים והתיישבות בארץ.

אמר שלמה במקום ה': **לבן** תחשב לי
אם תקח אמרי בלבד, ומצוותי תצפון
איתך לשומרם מן השכחה;

בני, אם אתה לוקח ברצינות את
אמריי, וצופן (שומר היטב) איתך את
מצוותיי, אז -

בני!

1. לפי הפשט, **בני** היא מילת-קריאה, והמילה **אם** היא תנאי שהתוצאה שלו כתובה בפסוק הבא. האב אומר לבנו: **בני! אם אתה לוקח ברצינות את אמריי, אז תטה את ליבך לתבונה** (ראו פירושנו לפסוק 2).

2. ולפי חכמי המדרש, **בני** היא התוצאה. ה' אומר לעם ישראל: אתה, עם ישראל, תיקרא **בני**, רק **אם תיקח** ברצינות את **אמריי**: "אמר הקב"ה לישראל: אימתי אתם נקראים בני? כשתקחו אמרי. למה הדבר דומה? למלך, שאמר לו בנו 'סיימני בתוך המדינה שאני בנק', אמר לו אביו 'מבקש אתה שידעו הכל שאתה בני - לבוש פורפירא שלי ותן עטרה שלי בראשך וידעו הכל שאתה בני'. כך אמר הקב"ה לישראל: 'מבקשים אתם שתהיו מסוימין שאתם בני? עסקו בתורה ובמצות והכל רואים שאתם בני'; הדא, אימתי אתם בני - **משתקחו אמרי**" (ר' יהודה בר שלום,

דברים רבה ז ט; וכן רש"י, מצודות, רמ"ד ואלי).

- ואמריי המה להקשיב
אזנך לחכמה, ולהטות
לבך לתבונה.

- אחרי שתטה את אזנך להקשיב לקריאותיה של
החכמה המתארת את גורלם המר של
הכסילים, תבין שעדיף לך לנהוג אחרת ותטה
את לבך לפתח את התבונה הנמצאת בתוכך.

חכמה ותבונה הן שתי אחיות, אולם לכל אחת מהן יש אופי שונה:

- **חכמה** מסתובבת בחוץ, קוראת ברחובות, מוכיחה את הפתיים, ומזהירה אותם מהתוצאות השליליות של דרכם חסרת-האחריות, כמו שסופר בקטע הקודם, משלי א' 20-33: "חֲכָמוֹת בַּחוּץ תִּרְנָה, בְּרַחֲבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ... עַד מָתִי פִתִּיִּים תֵּאָהֱבוּ פִתִּי... כִּי מְשׁוּבֵּת פִּתִּיִּים תִּהְרָגֶם..."

- **תבונה** נמצאת בפנים, מסתתרת וטמונה, ומכוונת את האדם ליראת ה', כפי שמסופר בקטע הבא, משלי ב' 3-5: "כִּי אִם לִבִּינָה תִקְרָא, לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלְךָ; אִם תִּבְקֶשֶׁנָּה כִּכְסֶּף, וְכַמְטָמוֹנִים תַּחְפֹּשֶׁנָּה; אֲזַי תִּבִּין יִרְאת ה'..."

פסוקים 1-2 מקשרים בין החכמה לתבונה ואומרים: **אם... להקשיב לחכמה אזנך - אז תטה לבך לתבונה:** אם הקשבת לתוכחות של החכמה כלפי הפתיים, אתה בוודאי מבין שכדאי לך להתרחק כמה שיותר מדרכם של הפתיים, ולהטות את ליבך לתבונה.

עד כאן המשל; ובנמשל, החכמה והתבונה הן שני כישורים נפשיים:

- **חכמה** היא הכישרון לשמוע, ללמוד וללמד;
- **תבונה** היא הכישרון לחשוב ולהסיק מסקנות.

הקטע הקודם מתאר את אזהרותיה של החכמה - האזהרות הנמצאות בכל הרחובות - התוצאות השליליות של הפתיות. כל מי שמסתובב בחוץ, רואה את גורלם המר של הפתיים, ואמור להסיק מכאן מסקנות לגבי חשיבות הלימוד והאחריות.

הפסוקים שלנו מסבירים, שיש דרך אחרת ללמוד - אחרי שתקשיב לחכמה ותשמע על כשלונותיהם של הפתיים, עדיף שתטה לבך לתבונה, תתבונן פנימה ותפתח מראש את הכישורים האישיים שלך, כך לא תגיע למצב שתצטרך ללמוד מכשלונות (וכיוצא בזה פירש רלב"ג, שהתבונה היא כישרון מתקדם יותר מהחכמה).

"שני מורים לו לאדם. הראשון הוא הניסיון. מורה זה - קשה הוא, ושיעוריו לפעמים הרסניים. האחר הוא השכל. דבריו נשמעים בנחת ובנועם, אלא שלא רבים תלמידיו. יהי רצון שהציבור ידע להקשיב למורה השני, ולחסוך לעצמו את כאבי המורה הראשון" (קלוד פרדריק בסטייה, צרפת לפני כ-200 שנה).

**כִּי אִם (כאשר) תִקְרָא
לְבִינָה לַהֲתַקְרַב אֵלֶיהָ -**

**כִּי אִם תִקְרָא וּתַחַפֵּשׁ אֶת כִּישּׁוּרֵי הַבִּינָה שֶׁלְךָ,
תָּרִים אֶת קוֹלְךָ וּתַעֲוֹר אֶת כִּישּׁוּרֵי הַתְּבוּנָה שֶׁלְךָ**

-

מדוע נאמר שיש לקרוא לבינה? והרי בינה היא כישרון פנימי - הכישרון לחשוב להסיק מסקנות בלב, כמו שנאמר בפסוקים רבים ואף בפרקנו בפסוק 2: "תטה לבך לתבונה". אם כך, מדוע נאמר שיש לקרוא לתבונה בקול רם, כמו שקוראים לדבר חיצוני? המפרשים הציעו כמה תשובות:

1. הקריאה בפסוק זה היא קריאה אל ה': **אם לבינה תקרא = אם תקרא אל ה'** כדי שייתן לך בינה; **לתבונה תתן קולך = אם תתן קולך אל ה'** כדי שייתן לך תבונה; **אז תבין יראת ה'... כי ה' יתן חכמה...** = כי ה' ישמע את תפילתך וייתן לך את בקשתך (ע"פ רבי יונה גירונדי).

- אולם, לפי זה היה ראוי להזכיר את שם ה' בפסוק (למשל "אם לבינה תקרא אל ה'..."). בפסוקים אחרים שבהם נזכרת "קריאה" או "נתינת קול", הכוונה לקריאה בקול רם ולא לתפילה אל ה'; ראו למשל בראשית מה2: **"וַיִּתֵּן אֶת קוֹלוֹ בְּבָכִי, וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה"**, ירמיהו ב15: **"עָלִיו וַיִּשְׁאַגּוּ כְּפָרִים, נָתַנוּ קוֹלָם"**, תהלים קד12: **"עֲלִיָּהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכֹּן, מִבֵּין עֲפָאִים יִתְּנוּ קוֹל"**.

2. יש שדרשו את הפסוק בשינוי ניקוד: **"כי אם לבינה תקרא"**, כלומר, תתייחס אל הבינה בכבוד ואהבה כאל אם (לפי חלק ממדרשי חז"ל וחלק מהתרגומים; ראו פירוט ב"דעת מקרא" לפסוק 3); בדומה למשלי 42: **"אָמַר לַחֲכָמָה 'אֲחֹתִי אָתִי, וְלִמְדָּע לְבִינָה תִקְרָא"** (מודע = קרוב משפחה).

- אולם, ההקבלה לחצי השני של הפסוק **"לתבונה תתן קולך"** מוכיחה שהמילה **"תקרא"** מציינת קריאה בקול רם, כמו הביטוי **תתן קולך**, ולא קריאה בשם.

3. לענ"ד, הקריאה היא משל להשקעה - יש להשקיע בתבונה ומחשבה, כמו שמשקיעים כאשר קוראים לאדם אהוב שרוצים מאד שישמע את קולו, או כאשר קוראים לאדם ישן שרוצים מאד שיתעורר: **"כי אם לבינה תקרא"**, ולא תחשוב שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יצאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים, אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב... **ותתן קולך לבינה** כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו" (רלב"ג).

בקטע הקודם נאמר, משלי א20: **"חֲכָמוֹת בַּחוּץ תִּרְנֶה, בְּרַחְבוֹת תֵּתֵן קוֹלָהּ"** - החכמה מתאמצת ומשקיעה כדי שימצאו אותה; אבל לגבי בינה המצב הפוך - האדם צריך להתאמץ ולהשקיע כדי לזכות לבינה: **"אם לבינה תקרא, לתבונה תתן קולך"**, כמו קריאה למישהו שאנחנו מאד רוצים למצוא.

הקטע הקודם תיאר את קריאתה של החכמה, הקוראת לפתיים לעזוב את חבריהם הלצים והכסילים ולבוא ללמוד. גם בתוך הנפש שלך ישנם יצרים של פתיות, ליצנות וכסילות; וכמו שהחכמה קוראת לאנשים, כך אתה יכול לקרוא ולעורר את כוחות הנפש שבתוך לבך, ולהטות אותם לכיוון חיובי - **לתבונה**.

אם תבקשנה כהמבקש את הכסף, ותחפשנה כהמחפש את המטמונים (אוצרות הטמונים בארץ) -

- אם תבקש (תרצה) את התבונה מאד כמו שאנשים רוצים כסף, ואם תחפש אותה בהתמדה ויסודיות כמו שאנשים מחפשים אוצרות הטמונים באדמה -

ניתן לפרש את הפסוק לפי שתי משמעויות של הפועל **ביקש**:

1. **ביקש** = רצה מאד. הפסוק מדגיש את חשיבות כוח הרצון. מי שרוצה משהו כמו שרוצים כסף ומטמונים - יצליח להשיג אותו. הכינוי במילים **תבקשנה**, **תחפשנה** מתייחס אל **יראת ה'** הנזכרת בפסוק הבא - רק אם תבקש ותחפש ותרצה מאד את יראת ה', תצליח להשיג אותה; ראו פסוק 5 (בדומה לזה פירש הגר"א את פסוקנו על תורה ומצוות).

2. **ביקש** = חיפש היטב. הפסוק מדגיש את חשיבות ההשקעה וההעמקה. כדי להשיג משהו - צריך להשקיע ולהתעמק בו כמו ש"חופרים" כדי להשיג כסף ומטמונים. את מי בדיוק צריך לבקש? הכינוי במילים **תבקשנה**, **תחפשנה** מתייחס אל **תבונה** הנזכרת בפסוק הקודם - רק אם תבקש ותחפש ותשקיע ותתעמק בתבונה, תצליח להשיג השגות משמעותיות באמצעותה; ראו פסוק 3 (וכן פירשו ר' יונה, רלב"ג ומלבי"ם).

3. מסר מעשי נוסף של הפסוק קשור לאומנות **השיכנוע**: כשרוצים לשכנע מישהו שיעשה משהו - לא מספיק להסביר לו למה **אנחנו** רוצים שיעשה את זה, אלא צריך לגרום לכך **שהוא** ירצה לעשות זאת. אם רוצים לחנך ילד ליראת ה' (או לכל ערך אחר), יש לעורר בו את הרצון לכך. צריך שהוא ירצה להשיג את יראת ה' כמו שאנשים רוצים להשיג כסף ומטמונים.

ובמילים אמריקאיות: "הדרך היחידה בעולם להשפיע על אדם אחר, היא לשוחח איתו על רצונותיו **הוא**, ולהראות לו כיצד יכול **הוא** להגשים... אם, למשל, אין אתם נהנים מן העובדה שבנכם מעשן, אל תטיפו לו מוסר, ואל תדברו איתו על רצונותיכם-**שלכם**; הראו לו, לעומת זאת, כי יש סיכוי שעישון סיגריות ימנע **אותו** מלהיות מוזמן להצטרף לקבוצת כדור הבסיס, או מלזכות במרוצת מאה מטרים" (דייל קארנגי, "כיצד תרכוש ידידים והשפעה", חלק ראשון, פרק שלישי).

כסף ומטמונים - על-דרך הדרש

בנוסף למשמעות הפשוטה, **כסף** מציין גם **כיסופים** והשתוקקות, תהלים פד3: "**נִכְסְפָה** וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לַחֲצֹרֹת ה', לְבִי וּבִשְׁרִי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי". רק מי שנפשו נכספה לתבונה, יצליח להשיג אותה.

בנוסף למשמעות הפשוטה, **מטמונים** רומזים גם לכך שה' טמן את עצמו בתורה. ה' אומר "**אנכי** = **אנא** נפשי כתבית יהבית", כביכול כתבתי את עצמי בתורה, ומי שיחפש ויתעמק בתורה יצליח למצוא אותי (ע"פ גליה).

**אז תבין יראת ה', ודעת
אלהים (הם רזי התורה)
תמצא.**

- אז תזכה להבין את פלאי הבריאה המעוררים
את הלב ליראת ה', ותדע איך למצוא את
נוכחות אלהים בכל מקום.

הקטע מלמד, שמי שישקיע ויעורר את כוחות הבינה שבליבו, יצליח להבין את יראת ה' ואת דעת אלהים. מדוע דווקא שני נושאים אלה?

1. **דעת** היא היכרות קרובה שיש בה גם חיבה. מכאן, **דעת אלהים** היא ההיכרות הקרובה עם ה', אהבת ה'. הפסוק מדבר על **יראה ואהבה** - שתי הדרכים העיקריות שבהן האדם יוצר קשר עם ה'. רבים מחכמי ישראל כתבו על ההתבוננות הדרושה כדי להגיע ליראת ה' ולאהבת ה' - כל אחד התייחס להתבוננות מסוג אחר:

- הרמב"ם כתב, שהדרך להגיע ליראת ה' ואהבתו היא התבוננות בפלאי הטבע (יד חזקה, הלכות יסודי התורה ב-א-ב);

- הרש"ז מלאדי כתב, שהדרך להגיע ליראת ה' ואהבתו היא התבוננות בגדולת ה' שמעל הטבע (תניא א ג, וראו גם תניא א כג);

- והרמח"ל כתב, שהדרך להגיע ליראת ה' ואהבתו היא התבוננות בפרקי התורה העוסקים במידות אלו. הוא גם הסיק מפסוקנו, שזהו הלימוד החשוב ביותר בעולם התורה: "הוא מה שאמר שלמה **אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'** - אינו אומר "אז תבין פילוסופיה", "אז תבין תכונה", "אז תבין רפואה", "אז תבין דינים", "אז תבין הלכות", אלא **אז תבין יראת ה'!** הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים!" (מסילת ישרים - הקדמה).

2. על-פי טעמי-המקרא, יש לקרוא את הפסוק **ודעת - אלהים תמצא** (הטעם על המילה **דעת** הוא מפריד, והטעם על המילה **אלקים** מחבר אותה למילה הבאה **תמצא**). כלומר: אם תהיה לך תבונה רבה, תדע איך למצוא את אלהים בכל פרט ופרט בבריאה: "אם אדם מתפלל הרבה שייפתח לו המוח, ומתחיל להבין מה זה יראת השם, אז הוא מוצא את הקדוש-ברוך-הוא בתוך הבריאה, שזה **אז תבין יראת הו"ה, ודעת אלקים תמצא**, שמוצא את הקדוש-ברוך-הוא אפילו בטבע, שזה גודל הפלגת מעלת גדולת הצדיק האמת, הדבוק תמיד ביראת השם יתברך..." (קונטרס "יראת השם", מופץ ע"י קרן "ישמח צדיק" של חסידי ברסלב ביבנאל).

מי שישקיע ויעורר את כוחות הבינה שבליבו, יידע איך למצוא את אלהים בכל פרט בבריאה - איך לזהות את אותו כוח נסתר שמניע את הכל.

בפסוק שלנו, הבינה קודמת ליראת ה'; אך בפסוקים אחרים, לכאורה, יראת ה' קודמת לחכמה ולדעת. לדיון מפורט בנושא ראו בביאורנו על מושלי אד: "יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אֱוִילִים בָּזוּ" (ראו שם).

**כי ה' יתן לך חכמה
מפיו - יגלה לך
מסתרי החכמה, כאילו
מפיו יאמר לך.**

- אם תתאמץ - תצליח להבין הכל! כי ה' נתן לאדם, כאשר נפח נשמת חיים מפיו לתוך גוף האדם, גם את הכישורים היסודיים של חכמה, דעת ותבונה; והוא ממשיך ונותן כשרונות אלו בכל רגע ורגע, למי שמתאמץ להשיג אותם. וכיוון שהכישורים הללו באים מה', יש להתייחס אליהם בחרדת-קודש ולהשתמש בהם ביושר ותום-לב, כי -

הפסוק בהקשרו

ניתן לפרש את הפסוק בהקשרו בשתי דרכים - נימוק לקטע הקודם או נימוק לקטע הבא:

1. נימוק לקטע הקודם: "אם לבינה תקרא... אז תבין יראת ה'... כי ה' יתן חכמה". אם תשקיע ותעורר את הכישורים השכליים שלך, אז תצליח להבין גם את הרעיון הנשגב ביותר של יראת ה', שהרי ה' הוא שנתן לך את החכמה ואת כל שאר הכישורים השכליים שבעזרתם אתה מבין דברים. הפסוק רומז ליצירת האדם - לרגע שבו ה' נופח נשמת חיים מפיו לתוך גוף האדם (מדרש משלי); באותו רגע, ה' גם נותן לאדם את הכישורים היסודיים של חכמה, דעת ותבונה; והוא ממשיך לתת לו כשרונות אלו בכל רגע ורגע. כל שנשאר לאדם לעשות הוא, לעורר את אותם כוחות רדומים, ולהתגבר על הכוחות האחרים של פתיות, ליצנות וכסילות. אם יעשה כך, יוכל לדעת ולהבין גם את הדברים הנשגבים ביותר, כדברי חז"ל "געת ומצאת - תאמין!".

2. נימוק לקטע הבא: "כי ה' יתן חכמה... יצפון לישרים תושיה... לנצור אורחות משפט...". ה' הוא הנותן לאדם חכמה, והוא המלמד את האדם מפיו ונותן לו את הכישרון להשיג דעת ותבונה. רק מי שישתמש בהם ביושר ובתום-לב יזכה להשיג את הכשרונות המתקדמים יותר, שה' צופן ושומר לישרים: "ואם השגתך קצרה וקטנה, הנה הודעתך נאמנה - אם תשים לבך לעבודה לשמה, ותכוין אל הדרך הנכונה - כי הוא יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (עקדת יצחק הקדמה).

החכמה והתבונה תלויות בה', ולכן מי שרוצה להשיג אותן צריך לא רק ללמוד ולהשקיע, אלא גם לבקש רחמים מה' (ר' יהושע בן חנניא, בבלי נידה ע; וכן בתפילה קודם הלימוד שחיבר האר"י).

1. כך עשה שלמה לפני שענה לשאלותיה של מלכת שבא: "אמרה לו 'אתה הוא שלמה, ששמעתי עליך ועל מלכותך ועל חכמתך?', אמר לה 'הו', אמרה לו 'חכם גדול אתה, אלא אם אני שואלת ממך דבר אחד, אתה משיב לי?', אמר לה כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (מדרש משלי א א).

2. וכך קבע האר"י בתפילה קודם הלימוד שתיקן לומר לפני שלומדים תורה.

3. פסוק דומה נמצא בדברי דניאל, אחרי שה' גילה לו את חלומו של מלך בבל, דניאל ב21: "והוא מהשנא עדננא וזמננא, מהעדה מלכין ומקהלים מלכין; יהב חכמתא לחכמינו, ומנדעא לינדיעי בינה". מכאן, שראוי להתפלל גם תפילת-הודיה אחרי הלימוד.

- כי ה' צופן ושומר בסתר לישרים את היכולת המתקדמת יותר - את התושיה הנותנת לאדם הברקות ורעיונות מעשיים חדשניים; וכן ה' מגן ומציל מטעות את האנשים ההולכים בתום לב -

ה' צפן (הסתיר) רזי התושיה (התורה), ושומרם לתתם לישרים בלבותם; ומגן הוא להולכי תום דרך, להצילם ממכשול -

מהי תושיה? ולמה ה' צופן (מסתיר ושומר) אותה לישרים?

א. תושיה היא התורה. והיא נקראה תושיה "מלשון יש, כי ישנה לעולם, ולא תחשב לאין כשאר הדברים שבעולם" (מצודת ציון). וחז"ל פירשו שהיא נקראת תושיה כי היא "מתשת גוף האדם הלומדה" - לימוד התורה מחזק את כוחות השכל, ומתוך כך מחליש את כוחות הגוף. ואיזו תורה בדיוק ה' צפן לישרים? המפרשים הציעו כמה תשובות:

1. תושיה היא התורה כולה, ישרים הם דור יוצאי מצרים; ה' צפן את התורה 26 דורות עד שנתנה להם (רש"י); וכן, התורה שמורה לכל אדם משעת יצירתו בבטן (רבי יהושע, מדרש משלי).

2. תושיה היא סודות התורה, וה' צפן אותם כדי שיגיעו רק לישרים הראויים לדעת אותם (ע"פ רלב"ג, מצודות).

3. תושיה היא עצת התורה, הדרכה לעבודת נפש והתגברות על יצר הרע. הפסוק מכוון לישרים, הרוצים בתום-לב לשמור את התורה אבל חוששים להיכשל. אל תפחדו, אומר שלמה: ה' צפן לכם תושיה שתעזור לכם (ע"פ הגר"א).

4. תושיה היא הצלחה: "ה' מייעד למתנהגים ביושר את ההצלחה, וה' מגן על המתהלכים בתמימות; כדי לשמור על דרכי הצדק, ועל אורח חיי שומרי מצוותיו ישגיה ה'" (יסוד מלכות).

5. תושיה היא מעשי-ניסים שה' עושה כדי לשמור על הצדק והמשפט, וה' צופן אותם ומבצע אותם על-ידי שליחיו הישרים (ע"פ מלב"ם).

6. ולענ"ד, המושג תושיה נרדף לחכמה (איוב 6) ולעצה (למשל ישעיהו כח29), ונרדף גם לעזרה (איוב 13) ולעוז (איוב 16), ומכאן שהוא נמצא ביניהם, ומשמעותו היא: "חכמה מעשית" (אליהו שץ, 'פירוש אליהו על ספר משלי'), "תכניות ומחשבות שמטרתן לעזור ולהועיל".

בפסוק הקודם נאמר, שה' נותן לכל אדם, כאשר הוא נופח באפיו נשמת חיים, את הכישורים היסודיים - חכמה דעת ותבונה; אולם את הכישרון המתקדם יותר - התושיה - הכישרון להשתמש בתבונה בצורה מועילה ולהפיק ממנה הדרכות מעשיות - ה' צופן ושומר רק עבור האנשים הישרים בעלי המידות טובות.

1. ה' הבטיח לאברהם אבינו שיגן עליו, בראשית 11: "...הִקֵּה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמֹר: אֶל תִּירָא אַבְרָם! אֲנִי מְגֹן לָךְ, שְׂכָרְךָ הָרַבָּה מְאֹד". אולם כדי שההגנה תתקיים, ציווה ה' על אברהם שילך בתום - שלמות בקיום מצוות ה', בראשית 12: "...וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי אֶל שְׂדֵי הַתְּהַלָּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים" (ראו שם).

2. ה' הגן גם על דוד, שמואל ב 31: "הָאֵל תָּמִים דָּרְכּוֹ, אֲמַרְתָּ ה' צְרוּפָה, מְגֹן הוּא לְכָל הַחֲסִים בּוֹ", וגם הוא היה תמים לפני שחטא, שמואל ב 24: "וְאַהֲיָה תָמִים לוֹ, וְאַשְׁתַּמְרָה מְעֹנִי".

ה' הוא מגן להולכי תום, ולכן הוא מגן אברהם וגם מגן דוד.

להשכילו **לנצור** (לשמור) **ארחות**
משפט, כי הוא **ישמור דרך**
חסידי לבל יטו מדרך האמיתי.

- ה' שומר את דרך חסידי ההולכים
בדרכיהם יכולים **לנצור** (לשמור) את
אורחות (דרכי) **המשפט**, לנהוג ביושר
ובצדק בלי להיפגע.

הפסוקים 6-8 מקשרים בין חכמה ותבונה לבין יושר ומשפט. הם מכוונים לתלמידים, המרגישים שאינם חכמים מספיק כדי להצליח בלימודים, ולכן עלולים להתפתות לנהוג שלא ביושר (כמו הנוהגים בימינו לקנות עבודות או להעתיק במבחנים).

הכתוב מלמד אותם, שכדי לזכות לחכמה יש ללכת בדרכי ה', **כי ה' יתן חכמה** - החכמה האמיתית מגיעה מה'; **מפיו דעת ותבונה** - כשה' נופח נשמת חיים באדם, הוא נוטע בו גם את הכוחות להשיג דעת ותבונה. ה' הוא המפעיל את כוחותיו השכליים של האדם, והוא משגיח ובוחן את האופן שבו האדם משתמש בכוחותיו: מי שמשתמש בהם ביושר, ואינו מעתיק את עבודותיהם של אחרים, בסופו של דבר יזכה **לתושיה**, להברקות ורעיונות מועילים גם מעבר לטבעו (שיעזרו לו גם להצליח במבחן...); וכן יזכה שה' יגן עליו ויציל אותו מטעויות. התושיה הזאת **צפונה** ושמורה היטב, כך שרק הישרים ייהנו ממנה; ולא אותם אנשים שניסו להשיג ציונים גבוהים בדרכי ערמה, איוב ה'12: **"מִפֶּר מִחֻשְׁבוֹת עֲרוּמִים, וְלֹא תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תוֹשִׁיָה"**.

הדרך להצליח בלימודים היא להתמיד ולהשקיע, **לנצור אורחות משפט** - לשמור בהתמדה על כל חוקי היושר והצדק בלימודים. ה' **דרך חסידי ישמור** - למרות שהכישורים השכליים שלהם אינם מושלמים, ה' יעשה איתם חסד וייתן להם את כל התבונה הדרושה כדי להצליח.

- אם תשתמש בתבונתך בתום לב, אז תצליח להבין גם **צדק** (מה מגיע למי), **משפט** (איך להכריע מי צודק), **ומישרים** (איך להגיע לפשרה והסכמה), ו**כל מעגל טוב** (העוקף את המכשולים בדרך לצדק משפט ומישרים).

וכאשר תחפש אחר החכמה, ובעבור זה ישכילך ה', **אז תבין צדק ומשפט ומישרים, ותבין מהו המעגל** (שביל ודרך) **היותר טוב.**

איזה משפט?

הפסוק מקשר בין **תבונה לבין צדק ומשפט**. באיזה משפט מדובר?

1. **משפט** כמשמעו, בבית-דין. רק אדם המקבל על עצמו את המשימה החשובה של שיפוט בדין-תורה, זוכה **להבין את דברי-התורה ביושר** (מדרש משלי על פסוקים ח-ט).
2. **משפט** שכל אדם שופט את הזולת בליבו, כפירוש חז"ל על הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך". גם כשאדם מגבש דעה על אדם אחר, הוא חייב לעשות זאת בתבונה ולאחר **שהבין את כל העובדות**.
3. **משפט** אלהי. הפסוק מתייחס לאדם שמרגיש שנעשה לו עוול, ומתעוררות בו תחושות של נקמה ועשיית-דין לעצמו, ואומר לו: **אם לבינה תקרא** - אם תעסוק בבנייה עצמית חיובית, אז - לאחר זמן, בסופו של דבר - **תבין את הכל**. בראיה שטחית נראה לך שאין צדק בעולם, אולם לאחר **התבוננות מעמיקה ולאורך זמן, אז תבין צדק ומשפט ומישרים** - תבין איך המשפט האלהי צודק וישר, **כל מעגל טוב** - "גלגל הוא שחוזר בעולם" (בבלי שבת קנא:) - כל דבר טוב או רע שקורה לאדם הוא גמול על מעשה שעשה, וכל מעגל כזה הוא בסופו של דבר טוב וצודק (ע"פ גליה).

מישרים ומעגלים

- ישר ועגול** הם מושגים מנוגדים. מדוע הם נזכרים כאן יחד? - כי לפעמים, הדרך **הישרה** - הקצרה ביותר להגיע אל היעד - עוברת דווקא בשביל **מעגלי** וסיבובי, ב"דרך ארוכה שהיא קצרה". והנמשל:
1. בעולם הנפש - "לפעמים צריך לצאת מדרך הישר אל מעגל סיבובי, כמו: להתאכזר ולהתגאות נגד רשעים. וזה אינו טוב תמיד, כי מידות האכזריות והגאווה רעים בעצמם, רק לפעמים הוא טוב, אם על-ידו יבוא אל דרך הישר" (מלב"ם).

2. בעולם המשפט - כדי לעשות **מישרים** (ליישר את ההדורים ולעשות שלום בין הצדדים), צריך לפעמים ללכת **במעגל** - לעקוף את המכשולים ונקודות-המחלוקת, ולמצוא פתרון יצירתי שיהיה טוב לשני הצדדים.
- להסבר חלופי ראו משלי ד'11: "בְּדֶרֶךְ חֲכָמָה הִרְתִּיךָ, הַדֶּרֶךְִיךָ בְּמַעְגְלֵי יִשְׂרָאֵל" (ראו שם).

מהבנת העולם האלהי להבנת החברה האנושית

- הפסוק מתחיל במילה **אז** המציינת תוצאה של תנאי. התנאי נמצא בפסוקים 3-4: "**אם לבינה תקרא**" - אם תעורר את כוחות התבונה שלך, אם תשקיע בפיתוח כישרונותיך השכליים. לתנאי זה ישנן שתי תוצאות:
- התוצאה הראשונה היא בפסוקים 5-8: "**אז תבין יראת ה'**"... כי ה' יתן חכמה... לנצור ארחות משפט, ודרך חסידיו ישמור" - אז תצליח להבין את העולם האלהי, ואיך ה' שופט;
- והתוצאה השנייה היא בפסוק שלנו: "**אז תבין צדק ומשפט**"... - אז תצליח להבין את החברה האנושית, באופן שיאפשר גם לך עצמך לשפוט בצדק.

תבונה וצדק

פסוקים נוספים מקשרים בין חכמה ותבונה לבין צדק ומשפט:

- משלי א'1-3: "מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר, לְהָבִין אֱמֶרִי בִינָה. לְקַחַת מוֹסֵר הַשֶּׁפֶל, צָדֵק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרִים": אחת המטרות של לימוד החכמה, המוסר והבינה היא לשפוט בצדק. כדי לשפוט בצדק יש להשתמש בחכמה ובבינה - ולא רק ברגש (ראו שם). וכן פירשו חכמי המדרש: "כיוון שנתמנה אדם **שופט**, צריך **להשכיל** היאך יזכה את הזכאי ויחייב את החייב" (מדרש משלי שם).
- משלי ח'8-16: "בְּצָדֵק כָּל אֱמֶרִי פִי, אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעָקֹשׁ... בִּי מְלָכִים יִמְלְכוּ וְרוֹזְנִים יִחְקְקוּ צָדֵק. בִּי שָׁרִים יִשְׂרוּ וּנְדִבִּים כָּל שִׁפְטֵי צָדֵק" - אלה הם דברי החכמה, המצהירה על עצמה שרק באמצעותה אפשר למשול בצדק (ראו שם).
- משלי י'31: "פִּי צָדִיק יְנוּב חֲכָמָה, וּלְשׁוֹן תְּהַפְּכוֹת תִּפְכָּרֶת" (ראו שם) - פיו של אדם **צדיק** - העוסק בעשיית צדק בין אדם לחברו - **מניב פירות של חכמה** (ראו שם).

גם שלמה המלך, מחבר ספר משלי, ביקש חכמה, לא כדי להשתעשע ברעיונות פילוסופיים מופשטים, אלא כדי שיוכל לעשות משפט צדק, מלכים א' 11: "הִבִּין לְשִׁמְעַע מִשְׁפָּט" (ראו שם).

התאווה להבין את המשפט

הפסוק מבטיח לקורא, שה' ייתן לו תבונה שתאפשר לו להבין את המשפט האנושי ואת המשפט האלהי.

ישעיהו הנביא הסתמך על הבטחה זו וביקש מה', במילים דומות מאד, ישעיהו 8:7-8: "אֲרַח לְצַדִּיק מִיִּשְׂרָאֵל, יָשָׁר מַעְגָּל צַדִּיק תִּפְלֹס; אֶף אֲרַח מִשְׁפָּטֶיךָ ה' קִינּוֹךְ, לְשִׁמְךָ וּלְזַכְרֶךָ תִּתְּנֶנּוּ נָפֶשׁ:"

1. אנחנו מתאווים לחדש את השלטון בירושלים לפי משפטיך הישרים והצדיקים; אנחנו מקוים שתעזור לנו להבין אותם.

2. אנחנו מתאווים להבין את דרכי הנהגת ה' בעולם; אנחנו יודעים שההנהגה שלך **ישרה**, אולם רוצים לדעת מדוע לפעמים היא נראית **עגולה** ולא ישרה: "**האורח** הראוי שילך בו **הצדיק** הם **המישרים**... כל יתרעם על ההנהגה העליונה, רק להאמין כי הכל בצדק וביושר... [ו]אתה ה'... עת שהצדיק נוטה מן... הדרך הישר והולך **במעגל**, שהוא הדרך הסיבובי... חוקר ומתפלסף בדרכי ההנהגה ושואל שאלות מדוע דרך רשעים צלחה... לא תחשוב לו זאת לחטא, כי אתה את **המעגל** הסיבובי הזה **תפלוס** ותשקל במאזני צדק, וידעת לבבך, כי לא בא כמכחיש... רק כמי שהולך בדרך סיבובי למען יגיע על-ידו למחוז חפצו" (מלבי"ם).

מה ההבדל בין צדק, משפט ומישרים?

צדק הוא העיקרון הנצחי והמופשט של הגינות, לתת לכל אחד את המגיע לו; **משפט** הוא התהליך הפורמלי והמסודר שבו מחליטים מה מגיע למי; **ומישרים** הם אמצעים להגיע לפשרה בדרכי שלום (ראו "צדק - משפט - מישרים"). זה הסדר הנכון בלימוד: קודם ללמוד מה צודק, אחר-כך איך להגיע לצדק, ובסוף מה עושים כשאי-אפשר להגיע לצדק וצריך להתפשר (וכך גם במשלי א').

כאשר תבא החכמה בלבך, והדעת תהיה נעימה (מתוקה וערבה) לנפשך להתאוות לה בחשק נפלא.

- כי (כאשר) תבוא החכמה ותשכון בליבך, תתעורר הדעת ותנעים את נפשך -

הפסוק מתאר תהליך של חיבור - החכמה באה ונכנסת אל ליבו של האדם, הדעת באה ומתחברת לנפשו. התהליך הזה נעים מאד לאדם: זה לא רק לימוד יבש וטכני של דברי חכמה חיצוניים, אלא חיבור והעשרה של הנפש.

איך זוכים לחיבור הזה של הדעת אל הנפש? - התשובה נמצאת במילה כי, המחברת את הפסוק לפסוקים הקודמים בפרק.

הפרק קורא לאדם "תטה לבך לתבונה!", ומביא שני נימוקים מדוע כדאי להטות לב לתבונה: נימוק אחד בפסוקים 3-9 (ראו שם), והנימוק השני מתחיל בפסוק שלנו: כדאי להשקיע בתבונה כי היא מאפשרת לחכמה לבוא אל תוך הלב ולהנעים לנפש. החכמה היא הלימוד שאדם לומד מאחרים; התבונה היא המסקנות והחידושים שאדם מוסיף מעצמו. כשאדם מתבונן בדברים שלמד ומסיק מסקנות חדשות, החכמה כבר לא חיצונית לו - החכמה באה אל תוך ליבו ומנעימה לנפשו. וכך דרשו חז"ל על תהלים א2: "כי אם בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה" - בהתחלה התורה נקראת תורת ה', אבל לאחר שעסק בה וחידש בה חידושים היא נקראת תורתו, כי התחברה אל נפשו.

1. כבר בתורה נצטוינו להביא את הדעת אל הלב, דברים ד39: "וידעת היום, ונשבת אל לבבך, כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד". לא מספיק לדעת שה' הוא האלהים - צריך גם להשיב את הידע הזה אל תוך הלב כך שיהפוך לחלק מהאישיות שלנו.

2. המילה ינעם נזכרת גם במשלי ט17: "מים גנובים ימתקו, ולחם סתרים ינעם" (ראו שם). שם המשמעות שלילית, כי שם ההשגה היא בגניבה ולא בעמל ויגיעה. למה הדבר דומה - להעתקה במבחן: התלמיד אומנם מוציא ציון טוב ומרגיש כביכול מתיקות מההישג, אבל הוא לא השיג אותו מדעתו, ולכן בסתר ישנה הרגשה של סתירה פנימית. על פניו התלמיד מקבל שבחים על ההשגים שכביכול השיג, אבל מתחת לפני השטח המים גועשים. הם היו אמורים לתת לו טעם של מתיקות, אבל בפועל הלחם = התוצאה שכביכול השיג, סותר את הנעימות שהיה אמור להרגיש מהתוצאות החיוביות של המבחן (ע"פ גליה).

- אז המזימה (מחשבת
החכמה) תשמור עליך -

פניחות

וכן, ההיכרות עם סוגים שונים של מזימה שנועדו לפגוע בך תשמור עליך ותעזור לך לזהות אותן, והתבונה שלך תנצור (תשגיח עליך) שלא תיפול בפח:

סגולות

מהי מזימה ואיך היא יכולה לשמור עלינו?

1. מזימה היא "התורה" (רש"י) או "מחשבת החכמה" (מצודות), והיא נרדפת לתבונה. כשאדם עוסק בתורה חכמה ותבונה, הוא יודע לזהות פיתויים ולהישמר מהם.
2. מזימה בשינוי ניקוד מזמה (בבלי עבודה זרה יז:) - החכמה (שנזכרה בפסוק הקודם) תשמור עליך מפיתויים של זימה. כשאדם עוסק בתורה חכמה ותבונה, הלב שלו מלא בעניין ואתגר, ואין בו כלל מקום לפיתויים.
3. מזימה היא תוכנית שמטרתה לפגוע בזולת (היפוכה של תושיה, שהיא תוכנית שמטרתה לעזור). הלומד תבונה יכול להכיר את המזימות שאחרים זוממים נגדו, וההיכרות הזאת עם המזימה תשמור ותגן עליו.

המזימה - תשמור, התבונה - תנצור. מדוע?

תבונה היא הכישרון לחשוב ולהסיק מסקנות; נצירה היא שמירה פעילה. שומר עומד בשער המחנה ומחכה שיבואו אויבים; נוצר גם עושה סיוורים כדי לזהות את האויבים לפני שהם מגיעים.

מזימה תשמור עליך - אם למדת כמה מצבים מסוכנים, תוכל להישמר מהם;

תבונה תנצרכה - אם גם חשבת והסקת מסקנות ממה שלמדת, תוכל להישמר גם ממצבים מסוכנים חדשים ומפיתיעים.

השמירה בפסוק זה מתייחסת לשני סוגים של סכנות - סכנות חומריות הנובעות מאויבים חיצוניים, וסכנות רוחניות הקשורות ליצרים ותאוות הנמצאים בתוך האדם עצמו. שני הסוגים הללו נרמזים בשמונת הפסוקים הבאים, המתחלקים לשתי קבוצות מקבילות של 4 פסוקים:

- משלי 12-15: "לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע, מֵאִישׁ מְדַבֵּר תִּהְפֹּכֹת..." - הצלה מגברים מסוכנים ואלימים, שהם משל ליצר האלימות וההרס (ראו שם);
- משלי 16-19: "לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה, מִנְּכַרְיָהּ אִמְרִיָּה הַחֲלִיקָה" - הצלה מנשים מסוכנות ומפתות, שהן משל ליצר המין והתאוה (ראו שם).

מזימה במשמעות חיובית נזכרה גם במשלי א': "לִתֵּת לַפִּתְאִים עֶרְכָּהּ, לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה" (ראו שם).

הקבלות

- להצילך מדרך רע - היא דרך מינות, ומפתויי איש המדבר תהפוכות - המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת.

- התבונה תציל אותך מדרכו של איש רע, וגם מאיש המהפך ומערבב בדיבורו בין טוב לרע -

אחת הסיבות שאנשים נופלים בפח שטומנים להם נוכלים היא, שהנוכלים נראים כמו אנשים ישרים והגונים, ואנשים תמימים עלולים לחשוב שהם פועלים על-פי כללי ההתנהגות המקובלים בין אנשים ישרים והגונים, וזה כמובן לא נכון, לנוכלים ישנם כללי התנהגות שונים לחלוטין. הקטע בפסוקים 12-15 נועד להזהיר את הקוראים מטעויות מסוג זה. הקטע מתייחס לשני סוגי אנשים רעים: אנשים אלימים שרעתם גלויה, ואנשים רמאים שרעתם נסתרת.

להצילך מדרך רע - הוא העושה רע בגלוי, כגון:

- ארגון טרור המשתמש באיומים ובאלימות כדי לגרום למדינה להיכנע לדרישותיו;
- מלווה מהשוק האפור, המשתמש באיומים ובאלימות כדי להוציא מהלווים סכומים אסטרנומיים כ"ריבית"; ראו בפסוק 14.

מאיש מדבר תהפוכות - הוא העושה רע בסתר, ובדיבורו הוא מהפך ומחליף בין טוב לרע, כגון:

- איש עסקים או קבלן, המשכנע אנשים לשלם מראש כדי לקבל מוצר או דירה במחיר משתלם במיוחד, ואז נעלם עם הכסף;
- פוליטיקאי ה"מזגזג" בין דעות שונות לפי האינטרס הרגעי שלו. וכן, גם בימי התנ"ך היו כאלה: "**מאיש מדבר תהפוכות** - זה פרעה הרשע: בשעה שהיה משה נכנס אליו, היה מדבר עמו בדברי תהפוכות. הא כיצד? כשהיתה הגזירה באה עליו, היה אומר למשה 'לך הסר הגזירה מעליי ואני משלח את ישראל', והיה משה מבקש רחמים, עד שהיה מעביר הגזירה, וכיוון שראה פרעה שבטלה, היה מתהפך במידותיו, ואומר (שמות ה ב): "לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח"..." (מדרש משלי (בובר) ב יב); ראו בפסוק 13.

- העוזבים דרך האמיתי,
להעמיד על דרכי מינות.

-- אשר עוזבים את אורחות ההתנהגות הישרות
והמקובלות בין אנשים הגונים, והולכים בדרכים
חשוכות נסתרות ולא צפויים;

בהמשך לפסוק 12 שדיבר על איש מדבר תהפוכות, הפסוק שלנו מזהיר מפני דרכי-ההתנהגות של אנשים אלה. הם עוזבים אורחות יושר - אינם מתנהגים על-פי הכללים המקובלים בין אנשים ישרים והגונים, אלא הולכים בדרכי חושך - בדרכים נסתרות ולא צפויים. למשל:

1. לבעלי-עסקים ישרים יש כתובת וטלפון, כך שאפשר לפנות אליהם בתלונות ובבקשות, לבטל רכישות, לבקש החזר כספי, ובמקרה הגרוע ביותר - לתבוע אותם לדין. אלה הם אורחות יושר. אנשים תמימים, כשמציעים להם לשלם מראש על מוצר, עלולים לחשוב "מה יש לי להפסיד - אני יכול לשלם, ובמקרה הגרוע ביותר אבקש מהם לבטל את הרכישה ולהחזיר לי את הכסף"; אבל אותם תמימים לא לוקחים בחשבון, שהמוכרים עוזבים אורחות יושר וללכת בדרכי חושך - הם עלולים פשוט להיעלם בלי להשאיר עקבות, אי אפשר להשיג אותם בטלפון או בשום דרך אחרת, אין ממי לבקש החזר ואין את מי לתבוע לדין.

2. לפוליטיקאים ישרים יש קוים אדומים, שברור לכולם שהם לא יעברו אותם. גם אם הם ייאלצו לסגת מהמצע שלהם כדי להתאים את עצמם לתנאים המשתנים, הם ישמרו על הקווים האדומים, על אורחות היושר שלהם. כך, מי שבוחר בהם יכול להיות רגוע. אולם, פוליטיקאים מושחתים כלל אינם מתעניינים בקווים כלשהם, העיקרון היחיד שלהם הוא התועלת האישית שלהם. אם זה משתלם להם, הם עוזבים אורחות יושר, משנים את דעתם באופן קיצוני ופועלים בניגוד גמור ל"עקרונות" המוצהרים שלהם. כך נגרמת עוגמת-נפש רבה לכל מי שהתפתה לבחור בהם.

3. לוחמים ישרים שומרים על כללים ואורחות יושר גם תוך כדי הלחימה, אולם טרוריסטים עוזבים את אורחות היושר ומפרים את כל הכללים: "הרכיב הרביעי בקונפליקט העולמי הנוכחי הוא ההפרה המוחלטת של כל הכללים. העולם התרבותי מאמין בדמוקרטיה, בשלטון החוק ובחוק הבינלאומי, בזכויות האדם, בחופש הדיבור והעיתונות, ובחירויות נוספות כדוגמת אלה. יש לנו ההרגלים הנאיביים הישנים-נושנים, כגון כבוד למקומות וסמלים קדושים, אי-שימוש באמבולנסים ובתי-חולים לצורך מעשי-לוחמה, הימנעות מהתעללות בגופות ובניצול ילדים כמגינים חיים או פצצות חיות. מעולם, לאורך כל ההיסטוריה, ואף בתקופת הנאצים, לא היתה התעלמות גמורה מכל שצוין לעיל, כמו שאנו רואים כיום... יש לפנינו מערכת חדשה לגמרי של בעיות. האם תפשוט על מסגד המשמש כמחסן תחמושת של טרוריסטים? אם יירו עליך מתוך בית-חולים, האם תשיב אש? האם תפרוץ לכנסייה שהשתלטו עליה טרוריסטים, ולקחו את הכמרים כבני-ערובה? האם צריך לערוך חיפוש בכל אמבולנס, אחרי שכמה מחבלים מתאבדים השתמשו באמבולנסים כדי להגיע ליעדיהם? האם תפשיטו כל אישה בגלל שאחת העמידה פנים שהיא בהריון, בעודה נושאת פצצה על בטנה? האם תשיבו אש על מישהו שמנסה להרוג אתכם, ועומד בכוונה תחילה מאחורי קבוצת ילדים? האם תפשוטו על מפקדת טרוריסטים המוסתרת בבית-חולים לחולי-נפש? האם מותר לירות ברב-מחבלים, העובר ממקום למקום כשהוא תמיד מוקף בכוונה תחילה בחבורת ילדים? כל אלה קורים מידי יום בעיראק ובמקומות פלשתיניים. מה באפשרותכם לעשות? נכון; אינכם רוצים להתעמת עם בעיה זו. אך לא ניתן להימנע ממנה... העולם התרבותי עדיין נתון באשליות אודות שלטון-חוק, במצב נטול כל חוקים. משל הדבר להכנסת מחליקה על הקרח לזירת הוקי-קרח, או לניסיון להציב שחקן שחמט מול מתאגרף במשקל כבד....

המדהים הוא, שכל הפושעים האלה תובעים את הגנת החוק הבינלאומי, ומגדירים את כל מתקיפיהם כפושעי מלחמה, וישנם אמצעי תקשורת מערביים שחוזרים על האשמות אלה..." (פרופ' חיים הררי, מבט מתוך עין הסערה, הרצאה שניתנה בכינוס חבר היועצים הבינלאומי של תאגיד רב-לאומי גדול באפריל 2004)

4. פרשנים ישרים מפרשים את התורה במטרה להגיע לאמת, אולם ישנם פרשנים נוכלים העוזבים אורחות יושר ומפרשים את התורה ודברי חז"ל לפי האינטרסים שלהם ובניגוד לאמת: "מדבר בהם [בחז"ל] כזבים ודברים אשר לא כן, ויחשב על מאמריהם ההיפוך ממה שאמרו ובניגוד למה שנתכוונו אליו, ויפרש את דברי החכמה כפי סכלותו, ויתכוון להחטיא את האמת בדבר. ובכיוצא בהם אמר הכתוב (ישעיהו 20): "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו'", (תהלים לא19): "תאלמנה שפתי שקר" (ירושלמי חגיגה ב א): "יתפרכן ישתתקן יתחרשן". וכל זה, מפני חפצם להתנגד ותשווקתם לכפור. ונאמר בהם עוד (משלי א כב): "ולצים לצון חמדו להם", (תהלים נב ה): "אהבו רע מטוב ושקר מדבר צדק". ואין כוונתם ללמוד ולהפיק תועלת וללכת בדרך האמת, אלא כוונתם לגנות ולהטיל דופי בדת, וזוהי תכונתם, ובהם נאמר העוזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חושך, השמחים לעשות רע יגילו בתהפוכות" (רבי אברהם בן הרמב"ם על 'חכם עדיף מנביא'; ודומה לזה בפירוש המצודות).

- כאשר יעשו הרע, ישמחו, ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש, שאף אם בא לידו דבר עבירה בהסתת היצר הרע, מלא הוא מדאגה מאימת הדין; ויגילו בעת ימצאו מקום להפוך הכוונה אחר רוע מחשבתם.

-- אשר שמחים על כל הזדמנות שיש להם לעשות רע ולפגוע בזולת, ונהנים להפוך את המעשה הרע שלהם ולהציגו כמעשה טוב;

בהמשך לפסוק 12 שדיבר על דרך רע, הפסוק שלנו נותן סימן זיהוי ואזהרה מפני אנשים רעים. לא כל אלה העושים מעשים רעים, הם אנשים רעים. סימן הזיהוי העיקרי לאנשים רעים הוא שהם **שמחים לעשות רע** - הם לא מרגישים חרטה על מעשה רע שעשו, אלא שמחים בו ומפגינים אותו בגאווה; יותר מזה, הם יגילו בתהפוכות רע - הם שמחים על כך שאנשים אחרים הולכים בדרכם ומתהפכים מטוב לרע. הנה כמה דוגמאות:

1. טרוריסטים. בניגוד ללוחמים רגילים, המשתדלים לצמצם פגיעה באזרחים בלתי-מעורבים ומביעים צער על כל פגיעה כזאת, טרוריסטים משתדלים לפגוע בכמה שיותר אזרחים, והם שמחים ומתגאים על כל פגיעה, כי הרע אצלם הוא אידיאולוגי - **שמחים לעשות רע**.

2. מלויים-ברבית בשוק האפור. בניגוד לנושים רגילים הפועלים לפי כללים ברורים, מלויים בשוק האפור **מהפכים** את הכללים בכל רגע: "לא שילמת בזמן אז הכפלתי לך את החוב!" "אם לא תשלם - נאיים על הורך, נשרוף לך את הבית!" וכו'. הם נהנים מהעוצמה שביכולת להמציא כללים חדשים בכל פעם. יותר מזה, המלויים מציגים את עצמם כאנשים הגונים, ומצליחים להחדיר בלויים רגשי-אשם. רק אדם מבחין, ששומע את האיומים המתהפכים והבלתי-הגיוניים של המלויים, יכול להבין שמדובר באנשים רעים - **יגילו בתהפוכות רע**.

תוכחה דומה, לאנשים ההופכים את הרע לטוב והטוב לרע, נמצאת בנבואת ישעיהו ה'20: "הוי האֲמָרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע, שְׁמִים חֲשֹׁךְ לָאֹר וְאֹר לְחֹשֶׁךְ, שְׁמִים מֵר לְמִתּוֹק וּמִתּוֹק לְמֵר."

חכמי המוסר מתארים את התהליך הנפשי הגורם לאדם לשמוח ברע: "מי שטבעו נוטה למידה רעה או שהורגל במידה רעה, ולא יתן אל לבו לשוב ממנה, אך תמיד מתגבר בה - זה מביא אותו שימאס ויגעל במידות טובות. וכמו שרוב הכאב והצער והייסורין הוא חולי הגוף, כן רוב מידות רעות הם חולי הנפש. וכמו שבחולי הגוף טועמים המר מתוק והמתוק מר, ויש מן החולים שמתאוה למאכל שאינו טוב לו ושונא מאכל הטוב, הכל לפי רב החולין, כך יש בני אדם שנפשותיהם חולות, ואוהבים הרעות ושונאים דרך הטובה ומתעצלים ללכת בה, והיא כבידה עליהן מאוד לפי חולֵּים... ועליהם נאמר **העוזבים אורחות ישר, ללכת בדרכי חושך**" (ספר המידות השלם הקדמה).

"יש שמחה מרה כלענה - רודפי ניאוף וגזל ושאר עבירות, ושמחים בהשיגם התאוות הרעות. ועל אלו אמר **השמחים לעשות רע, יגילו בתהפוכות רע**. ועונשם גדול עד שאול תחתית." (ספר המידות השלם שער השמחה).

אשר ארחותיהם עקשים (עקומים),
ונלוזים (נוטים מדרך הישר) בכל
מעגלותם - אין סברה ישרה בכל
דרכי למודם.

-- אשר אורחותיהם (מנהגיהם)
עיקשים, אלימים ולא הוגנים, וכל
מעגלותם (מנהגיהם) נלוזים, עקומים
ולא צפויים.

עיקש ונלוז הם שני טיפוסים לא-ישרים.

א. עיקש הוא עקום וקשה. למשל, בפסוק המתאר את קיבוץ הגלויות, אומר ה' (ישעיהו מב16): "אֲשִׁים מִחֶשֶׁךְ לִפְנֵיהֶם לְאוֹר, וּמִעֵקֶשִׁים לְמִישׁוֹר..." - מעקש הוא מקום עקום בקרקע (במימד האנכי), מקום לא מישורי, מקום שקשה ללכת בו. ובתוכחה לאנשי דורו, אומר הנביא (ישעיהו נט8): "דֶּרֶךְ שְׁלוֹם לֹא יָדָעוּ, וְאִין מִשְׁפָּט בְּמַעֲגָלוֹתָם; נְתִיבוֹתֵיהֶם עֵקֶשׁוּ לָהֶם, כֹּל דֶּרֶךְ בָּהּ לֹא יָדַע שְׁלוֹם" - נתיב עיקש הוא נתיב עקום המערים קשיים על ההולכים בו. זהו משל להתנהגות עקומה וגם קשוחה, הגורמת לכך שאין שלום בין בני אדם (וכמו שעיקש לא ידע שלום, כך גם ההיפך נכון - אדם ישר הוא איש שלום). וכן במיכה ג9: "שָׁמְעוּ נָא זֹאת רְאֵשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל, הַמִּתְעַבִּים מִשְׁפָּט, וְאֵת כָּל הַיִּשְׂרָאֵל יַעֲקֹשׁוּ" - תוכחה למחוקקים, שגם עושים מעשים עקומים שהם נגד המשפט, וגם הופכים אותם לחוקים כך שיהיה קשה לתקן אותם. למידע נוסף ראו במאמר על עיקש בסוף הספר.

ב. נלוז הוא עקום ונסתר, כמו בתוכחת ישעיהו, ישעיהו ל2: "לֵכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: יַעַן מֵאֲסָכֶם בְּדַבָּר הַזֶּה, וְתִבְטְחוּ בְּעֵשֶׂק וְנִלְוִז וְתִשְׁעֶנּוּ עָלַי..." , המקבילה לישעיהו כט15: "הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵה' לִסְתֵר עֵצָה וְהִיָּה בְּמִחְשָׁב מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יוֹדְעֵנוּ" (מצודות). על-דרך הדרש, נלוז מזכיר נוזל, משתנה ומתהפך מרגע לרגע (ע"פ גליה).

שני אלה מקבילים לשני הטיפוסים שנזכרו בתחילת הקטע (פסוק 12): עיקש מקביל לדרך רע - איש קשה ואלים העושה רע בגלוי; נלוז מקביל לאיש מדבר תהפוכות - איש נוכל והפכפך העושה רע בסתר.

והתבונה (שנזכרה בפסוק 11) תציל אותך משניהם: היא תעזור לך להבין את הרוע שיש בדרכו של העיקש האלים ולא להיכנע לניסיונותיו להאשים אותך; היא תעזור לך להבין את המרמה שיש בדרכו של הנלוז ההפכפך ולא ליפול בפח שהוא טומן לך.

החכמה תשמור עליך גם להצילך
מאשה זרה (היא אשת איש, שהיא
זרה לך); ומהאשה הנכריה ההיא,
אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה

פיצויות

סגולות

- התבונה תציל אותך גם מאישה זרה
(הנשואה לאיש אחר), ומאשה נכריה
(מעם אחר), האומרת דברים חלקים
נעימים ומפתים -

פסוקים 16-19 מלמדים, שהתבונה מצילה את האדם מנשים רעות. מהו הפיתוי שמייצגות הנשים הללו?

דקויות

1. פיתוי גופני - מין - אישה הבוגדת בבעלה ומנסה לפתות גברים לנאוף עמה (מצודות).

2. פיתוי רוחני - מינות - כפירה בה' והצטרפות לכת של פריקת עול המצוות: "מאשה זרה - מכנסיה של אפיקורסות, והיא המינות. ולא יתכן לומר שלא דיבר אלא על המנאפת ממש, כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת?! אלא זו מינות, שהוא פריקת עול של כל המצוות... כי תבא אל ביתה, ישח ומחליק, כמדרון היורד אל מוות; והתורה תשמור עליך מנפילה זו. הרי, דבר גדול הוא לך!" (רש"י). וכן חכמות זרות של הגויים, המרחיקות את עם ישראל מחכמת התורה (ע"פ גליה).

3. ולענ"ד שני הפירושים נכונים. הפסוק הבא מתאר שני סוגים של נשים מפתות שספר משלי מזהיר מפניהן:
- "העֲזָבָת אֶלּוֹף נְעוּרֶיהָ" - אישה נואפת, הבוגדת בבעל-נעוריה (פרקים ו-ז) ומפתה גברים לבגוד באשת-נעוריהם (פרק ה).

- "וְאֵת בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכַחָה" - אישה מישראל שעזבה את הברית עם ה' ומנסה לפתות אנשים נוספים להיות כמוה (נרמזה בפרקים ו-ז), או אישה נכריה המנסה לפתות אנשים מישראל לעזוב את עמם (נרמזה בפרק ה).

(וראו גם מלבי"ם, שפירש את הפסוקים 16-17 בהקבלה: הזרה היא העוזבת אלוף נעוריה, והנכריה היא השוכחת את ברית אלהיה. אמנם, פירוש זה לא מתאים לפרקים ו-ז, שם המילים זרה ונכריה מתחלפות).

הקבלות

שלמה המלך, למרות כל חכמתו ותבונתו, נפל בפח. נשים נכריות פיתו אותו והיטו את לבבו, מלכים א' יא: "וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהֵב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֵת בֵּת פְּרָעָה, מוֹאֲבִיּוֹת עַמֻּנִיּוֹת אֲדָמִית צִדְנִית חֲתִית... וַיְהִי לָעֵת זָקֵנָה שְׁלֹמֹה נָשָׂיו הָטוּ אֶת לִבָּם אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְלֹא הָיָה לִבָּם שָׁלֵם עִם ה' אֱלֹהֵיו כְּלָבֵב דָּוִד אָבִיו", נחמיה יג: "הֲלוֹא עַל אֵלָּה חָטָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וּבְגוּיִם הָרַבִּים לֹא הָיָה מֶלֶךְ כְּמֹהוּ וְאֶהוּב לְאֱלֹהֵיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, גַּם אוֹתוֹ הִחְטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנְּכָרִיּוֹת". *

יותר מזה: לפי חכמי המדרש, שלמה המלך נפל דווקא בגלל חכמתו ותבונתו! נאמר בדברים יז: "וְלֹא יִרְכָּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לִבָּם", אבל שלמה אמר "אני ארצה ולא אסור" (ר' יצחק, ילקוט שמעוני על מלכים א' יא). שלמה סמך על מה שכתב בפסוק שלנו: הוא היה בטוח, שהחכמה והתבונה שלו יצילו אותו מלהתפתות אחרי הנשים הנכריות. אבל זה לא עבד!

לפי חז"ל, שלמה חזר לספר משלי בסוף ימיו, והוסיף לו נספח - פרק ל - שבו הביע חרטה על הבטחון המופרז שלו בחכמתו ובתבונתו (ראו פירוש מצודת דוד שם). נספח זה למעשה מתקן את המסר העולה מהפסוק שלנו, ואומר: התבונה האנושית אינה מספיקה כדי להציל מפיתויים. צריך לשמור את תורת ה' בתמימות ובלי להתחכם (להרחבה

ראו משלי ל לפי פירוש מצודות).

* ומעניין ששני הפסוקים במלכים ונחמיה נאמרו זמן קצר לאחר בניית בית המקדש (הראשון והשני). הם רומזים לקושי בבניית בית נאמן לה', כשהבית הפרטי של הבונים לוקה בחסר (ע"פ גליה).

-- אשר עוזבת את בעלה שהיה האלף (האהוב הראשון שלה) בימי נעוריה ומפתה גברים אחרים לנאוף עמה, שוכחת את הברית בינה לבין אלהיה ומפתה אנשים מישראל לעזוב את עצמם.

- העוזבת אלף נעוריה (בעל נעוריה), ואת ברית אלהיה שִׁכַּחָה - כי גם הנשים נכנסו בברית ה', לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה.

מי זה אלף נעוריה?

אלף הוא הנמצא במקום ראשון. אבל מי זה אלף נעורים?

1. לפי רוב המפרשים, **אלף נעוריה** הוא האדם שהיה ה"אלף" שלה כשהיתה נערה - האדם שאותו אהבה יותר מכל, ונישאה לו. האישה הזרה מפתה אותך ואומרת "אתה הכי טוב, אתה **אלף**!", אבל אל תפתה - היא אומרת את זה לכולם ואז עוזבת אותם - היא **עזבה** אפילו את **אלף נעוריה**.

2. **אלף** רומז גם למשפחה או שבט, כמו בבראשית 15: "אֵלֶּה אֱלֹפֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (ע"פ פירוש שד"ל על בראשית לו מג), וכן המילה **אֶלֶף** משמעה שבט, שופטים 15: "הִנֵּה אֶלֶף הַדָּל בְּמִנְשָׁה". האישה הנכריה מפתה אותך ואומרת "**עזבתי** את המשפחה שגדלתי בה **מנעוריי**, עכשיו אני לבד, מנותקת ותלושה וקלה להשגה!". כשמכירים את שיטות הפיתוי, קל יותר לזהות את הפיתוי ולהיזהר ממנו.

3. ועל-דרך הדרש, **אלף נעוריה** הוא "מי שהוא אדוניה מנעוריה, והוא השכל האנושי, כי הוא הושם באדם למשול באלו הכוחות" (רלב"ג). האישה היא משל לנשמה, שעזבה את השכל והתפתה אחר התאוות. לפירושים נוספים ראו "הקבלות".

מה זו ברית אלהיה?

אם הפסוק מדבר על אישה נכריה - בת לעם אחר, עם של עובדי אלילים, קשה להבין, מה הגנאי בכך שהיא "שכחה את ברית אלהיה"? "מהו הברית שיש לה עם אלקיה"? (רמ"ד ואל"י). ניתן שתי תשובות שהן ארבע:

א. האישה היא אכן נכריה בת עם זר:

1. הברית היא הברית שה' כרת עם כל בני נוח לאחר המבול, בראשית 9: "וְאֲנִי הִנְנִי מִקִּים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת זֶרְעְכֶם אַחֲרֵיכֶם". לפי חז"ל, הברית הזאת כוללת גם את איסור ניאוף, אחד משבע מצוות בני-נוח. ואכן, גם עמים אחרים הכירו בחשיבותו של איסור ניאוף; ראו למשל את דבריו של יוסף לאשת פוטיפר המצרית, בראשית 9: "וְאִיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי יֵאלֹהִים?". האישה העוזבת **אלף נעוריה** עוברת על איסור זה, ואת ברית אלהיה - הברית שכרת ה' עם כל בני-נוח - היא **שכחה**.

2. הברית היא הברית הטבעית שבין בני-אדם מאותו עם, המנהגים והמסורת הקושרים את בני-העם זה לזה (ראו פירוש 2 למעלה).

ב. האישה היא בת ישראל, והפסוק "קוראה זרה ונכריה לפי שמעשיה זרים כנכריה ממש, שאינה שומרת כלל דת ישראל ויהודית אלא מתפרצת כנכריה" (רמ"ד ואל"י). ואז:

3. הברית היא הברית שה' כרת עם בני ישראל, הכוללת בפרט את מצוות הצניעות בין איש לאשה;

4. הברית היא הברית שה' כרת עם בני ישראל שישמרו את תורתו; האישה עזבה את עם ישראל והצטרפה לעם של עובדי אלילים, והיא מנסה לפתות אנשים מעם ישראל לעשות כמותה. לפירוש נוסף ראו "הקבלות".

אלף נעוריה

1. בתנ"ך, הביטוי **אלף הנעורים** נזכר רק ביחס לה' (ירמיהו 43). "הֲלוֹא מַעֲתָה קִרְאֲתִי [קְרָאת] לִי אֲבִי, אֶלֶף נְעָרִי אֶתָּה". ה' נקרא בלשון חז"ל "**אלופו** של עולם". "על ידי שאדם מדבק את עצמו תמיד בו יתברך, וממשיך על עצמו ערבות, ידידות, נעם, זיו השכינה הקדושה, ויוזע שאין בלעדיו יתברך כלל, וכלל תנועה ותנועה שם **אלופו של עולם**, על ידי זה זוכה לחיות חיים קלים, כי איש אמונות רב ברכות, ועל ידי אמונה זוכה לחיות חיים אמתיים" (אמרי מוהרא"ש ב תסד). לפי זה, הפסוק מדבר על בת-ישראל "חוזרת בשאלה". היא אהבה את ה' בימי נעוריה ואף כרתה עמו ברית, אולם עתה **עזבה** אותו ושכחה את הברית בינה לבינו, והיא שקועה ברדיפת תאוות. דווקא התלישות והניתוק שלה גורמים לגברים להתפתות אחריה.

2. בימי שלמה, האישה הבוגדנית היתה אישה פרטית. אולם בימי ירמיהו, האומה הישראלית כולה הפכה להיות האישה הבוגדת **העוזבת אלף נעוריה**, ירמיהו 43: "הֲלוֹא מַעֲתָה קִרְאֲתִי [קְרָאת] לִי אֲבִי, אֶלֶף נְעָרִי אֶתָּה!"; האישה הנואפת אשר **ברית אלהיה שכחה**, ירמיהו 32: "הֲתִשָּׁכַח בְּתוּלָה עֲדִיָּה כָּלָה קִשְׁרִיָּה? וְעַמִּי שְׂכַחֲנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר", ירמיהו 21: "קוֹל עַל שְׂפִיִּים נִשְׁמָע בְּכִי תַחֲנוּנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הֵעֵנוּ אֶת דְּרָכֶם שְׂכַחוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם". מסתבר

שתוכחתו של ירמיהו נסמכת על הפסוקים כאן.

3. על-דרך הדרש, אלוף מלשון **אילוף**. לעומת הפסוק שלנו, נאמר במשלי כב6: "**תִּנְדָּף לְנֶעֶר עַל פִּי דָרְכּוֹ, גַם כִּי יִזְקֶין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה**" (ראו שם). יש הבדל בין **חינוך** לבין **אילוף**: כשמחנכים את הנער על פי דרכו, החכמה באה אל תוך ליבו והוא לא עוזב אותה, משלי ב10: "**כִּי תָבוֹא חֲכָמָה בְּלִבְךָ, וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם**" (ראו שם). אולם כשמנסים לאלף אדם להתנהגות חיצונית מסויימת שאינה באה אל הלב, הוא יעזוב אותה בהזדמנות הראשונה שיוכל, כמו האישה הנכריה **העוזבת** את **האילוף** שקיבלה בימי **נעוריה** (ע"פ גליה).

ברית אלהיה

4. הנישואין הם ברית אלהית בין האיש לאשה. כך גם במלאכי ב14: "**וְאֶמְרֶתֶם 'עַל מָה?' עַל כִּי ה' הָעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אִשָּׁת נְעוּרֶיךָ, אֲשֶׁר אָתָּה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חִבְרָתְךָ וְאִשָּׁת בְּרִיתְךָ**". האישה הנואפת בוגדת בברית אלהית זו.

-- כי היא שחה (מכופפת ומשעבדת) את ביתה אל מוות; ואת כל מעגלותיה ודרכי-התנהגותה היא מכופפת אל רפאים (חלשים נרפים וחסרי שורשים).

- כי בית הזונה הוא מקום מדרון, לרדת בה אל המיתה; וההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים, הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש. ורוצה לומר: הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו.

שחה אל מוות ביתה

מה משמעות הפועל שחה ומי הנושא שלו?

1. שחה הוא "ענין כפיפה והשפלה" (מצודת ציון), כמו בישעיהו ב9: "וַיִּשְׁח אָדָם וַיִּשְׁפֹּל אִישׁ וְאֵל תִּשָּׂא לָהֶם", ישעיהו ה15: "וַיִּשְׁח אָדָם וַיִּשְׁפֹּל אִישׁ וַיְעִיב גְּבֵהִים תִּשְׁפֹּלֶנָּה", תהלים קצ9: "וַיִּמְעֹטוּ וַיִּשְׁחוּ מַעְצָר רָעָה וַיִּגְוּ". מבחינה דקדוקית אפשר לפרש את המשפט בשתי דרכים דומות:

* הנושא הוא ביתה של האשה הזרה - המתכופף ויורד אל המוות (שחה - פועל עומד, לשון זכר);

* הנושא הוא האשה הזרה עצמה - המורידה את ביתה, משפחתה וכל מי שבא אל ביתה אל המוות (שחה - פועל יוצא, לשון נקבה). האישה הזרה עזבה את החיים עם אלוף נעוריה ואלהיה, והחליטה שביתה ישתחוה, יהיה מוקדש ומשועבד אל מוות - תאוות זנות ללא המשכיות. "כי שחה - השפילה, הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות וההפסד, ודרכיה יביאו אל המתים" (רלב"ג).

2. שחה - כמו חשה, והנושא הוא האשה הזרה, המגיעה במהירות אל המוות - שהוא ביתה (דעת מקרא, וראו שם פירושים נוספים בהערת שוליים).

3. שחה - מלשון השתחויה. לפי ספר הזוהר, כשאדם מתקרב לאישה נכריה ומתכופף לכיוון שלה, הוא כאילו משתחוה לעבודה זרה (ע"פ הרב יצחק כהן "מתוך מדבש"). לפי זה פירוש הפסוק הוא: "כי ביתה של האישה הנכריה הוא כמו בית עבודה זרה - מקום שבו משתחוים אל אלילים מתים".

ואל רפאים מעגלותיה

רפאים הם מתים, או אנשים חלשים ונרפים; מעגל הוא אופן-התנהגות קבוע ומחזורי. האשה הנואפת מביאה את כל מי שהולך במעגלותיה, כל מי שנכנס לחוג החברתי שלה, לחולשה ורפיון עד מוות.

1. רפאים הם מתים, או אנשים חלשים ונרפים. בספר משלי הם נזכרים בשלושה פסוקים. משלי ב18: "כי שְׁחָה אֶל מוֹת בֵּיתָהּ וְאֶל רַפָּאִים מַעְגְּלוֹתֶיהָ" (ראו שם), משלי ט18: "וְלֹא יָדַע כִּי רַפָּאִים שָׁם בְּעַמְקֵי שְׂאוֹל קִרְאִיהָ" (ראו שם), משלי כא16: "אֲדָם תּוֹעָה מְדַרְךְ הַשָּׂכֵל בִּקְהֵל רַפָּאִים יָנוּחַ" (ראו שם).

2. הרפאים מזכירים גם את הענקים ילידי הרפה, גליית ואחיו, שמואל ב כא18: "וַיְהִי אַחֲרַי כִּן וַתְּהִי עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתִּים, אַזְ הִכָּה סַבְכִּי הַחֲשָׁתִי אֶת סֵף אֲשֶׁר בִּילְדֵי הָרָפָה", דברי הימים א 4: "וַיְהִי אַחֲרַי כִּן וַתַּעֲמֵד מִלְחָמָה בְּגִזְר עִם פְּלִשְׁתִּים אַזְ הִכָּה סַבְכִּי הַחֲשָׁתִי אֶת סֵפִי מִילְדֵי הָרַפָּאִים וַיִּכְנְעוּ". לפי מדרש חז"ל, הרפה היא ערפה המואביה, שזכרה במגילת רות. ערפה נפרדה מרות ונעמי וחזרה למואב, אולם המואבים לא רצו לקבל אותה כי מבחינתם היא נחשבה בוגדת. אז מרוב צער היא הלכה לארץ פלשתים ועסקה בזנות. צאצאיה של ערפה הפכו ללוחמים פלשתיים, שבסופו של דבר נפלו בידי דוד שהוא צאצא של רות. ייתכן שדמותה של ערפה היא ההשראה לפסוקים שלנו (ע"פ גליה).

-- כל הבאים אל ביתה עלולים להתמכר לתאוה עד שלא יוכלו לשוב, ולא יצליחו להשיג את אורח החיים הבריא והכשר שהיה להם לפני כן.

- כל הבאים אליה לא ישובו מדרכם הרע, כי קשה מאד לפרוש ממנה; ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים. ונאמר אף למשל על דרכי המינות, כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה.

על-פי השקפת היהדות, גם הרשע הגדול ביותר יכול לחזור בתשובה, שכן "שערי תשובה - לעולם פתוחים" (ר' שמואל בר נחמן, דברים רבה ב יב). הדבר בולט במיוחד בנבואת יחזקאל, יחזקאל 27: "וּבְשׁוּב רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ אֶשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וַיַּצְדֵּקָה - הוּא אֶת נַפְשׁוֹ יַחְיֶה", יחזקאל 11: "אֶמַר אֲלֵיהֶם חַי אֲנִי נְאֻם ד' ה' אִם אֶחָפֵץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדְרָכּוֹ וַחֲיָה שׁוּבוֹ שׁוּבוֹ מִדְרָכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל", יחזקאל 19: "וּבְשׁוּב רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ וַעֲשָׂה מִשְׁפָּט וַיַּצְדֵּקָה עָלֵיהֶם הוּא יַחְיֶה". אבל בפסוקים שלנו נאמר, לכאורה, דבר הפוך: **כל מי שבא פעם אחת אל ביתה של אישה מפתה, זרה או נכריה, כאילו מת - הוא לא יכול לחזור בתשובה ולהשיג את האורח - המסלול - לחיים טהורים וכשרים בעולם הזה** (או לחיי נצח בעולם הבא). האמנם אי אפשר לשוב? - כמה תשובות.

1. דבריו של רבי שמואל בר נחמן מתייחסים ל"שערי תשובה" ולא לשבים עצמם. שערי תשובה לא ננעלים, כלומר, ה' מקבל באהבה כל אדם שעושה תשובה ומתקן את מה שקלקל; אבל אדם שנכשל בניאוף או בכפירה גורם לעצמו נזק נפשי כה גדול, שייתכן שלא יוכל כלל לתקן. שערי תשובה פתוחים - אבל הוא לא יצליח להגיע אליהם!

- לגבי ניאוף - "שאם ייכשל בה, אי אפשר בשום זמן שיתן לב לעשות תשובה... כי מים גוונים ימתקו, ויצרו הרע הרגיל בפתק הזה אי אפשר שיעזבו, ולכן לא ייחזרו לעשות תשובה" (רמ"ד ואל, וכן מצודות). ולפי ספר הזוהר, השוכב עם גויה בוגד בברית-המילה ונחשב ערל.

- ולגבי כפירה - "כל באיה לא ישובו ולא ישיגו ארחות חיים - כל המשתמדים לעבודת כוכבים, אחר שנאבקו במינות - אינם שבין, ואם שבין - ממהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם, וזו גזירת מלך עליהם למות" (בבלי עבודה זרה יז א, רש"י).

הכוח המיני שבאדם הוא כוח היצירה היקר והמקודש ביותר שה' נתן לו - זה הכוח שבעזרתו האדם יכול לברוא אדם חדש בדמותו ובצלמו, ממש כמו הבורא עצמו. הכוח הזה כל-כך יקר ועדין, שכאשר משתמשים בו בצורה פסולה ובניגוד להוראות, הוא מתנפץ לאלפי רסיסים, וכבר אי אפשר לתקנו. אנשים שחטאו בניאוף השחיתו את כוח יצירת החיים שלהם, ולכן הם משולים כמתים - **כי שחה אל מוות ביתה... ולא ישיגו ארחות חיים**. כך הדבר גם לגבי כוח האמונה, הכוח שבעזרתו האדם מתחבר אל ה' - מי שהשחית אותו, והפר את הברית עם ה', לא יוכל לתקנו. משל למה הדבר דומה? לכלי זכוכית שנשבר: כלי פשוט, העשוי מזכוכית עבה וגסה, נשבר למספר קטן של חלקים גדולים, ואפשר לתקנו בקלות; אך כלי יקר, העשוי מזכוכית דקה ועדינה, נשבר לאין-ספור רסיסים קטנים, עד שאי אפשר לתקנו (ע"פ גליה).

2. האישה הנואפת בפסוק זה היא משל לכל יצר הגורם להתמכרות, כגון סמים ממכרים: **כל מי שבא ומתחיל לקחת סמים, לא יוכל לשוב לחיים נורמליים**; הוא נכנס למעגל של התמכרות שבסופו מוות ממנת יתר. כשאדם מתמכר למשהו, הוא רק רוצה להשיג יותר ויותר ממנו, והמוח שלו בכלל לא מכוון לכיוון של חזרה בתשובה אלא לכיוון ההפוך. החזרה בתשובה נעשית קשה יותר ויותר ככל שההתמכרות גדלה. כך אמרו חז"ל על יצר המין: "משביעו - רעב": ככל שמשביעים יותר את יצר המין - כך הוא נעשה רעב יותר, וקשה יותר להפעיל שיקול דעת נכון. גם אם יתאמץ ויתקן ויחזור בתשובה, רושם החטא נשאר חקוק בעצמותיו ומפעיל אותו באופן לא-רצוני.

3. ובכל זאת, תמיד אפשר לתקן: גם כלי זכוכית שנשבר לרסיסים, אפשר להתיך וליצור ממנו כלי חדש; אבל זה דורש עבודת נפש קשה מאד של יצירה עצמית מחודשת, שרוב האנשים לא יעמדו בה וימותו. וכך סיפרו חז"ל: "אמרו עליו על רבי אלעזר בן זורדיא, שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה... אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה - כך אלעזר בן זורדיא אינו פקדליו אותו בתשובה?... הניח ראשו בין ברכיו וגעה בצכיה עד שיצתה נשמתו; יצתה בת קול ואמרה רבי אלעזר בן זורדיא מזומן לחיי העולם הבא." (בבלי עבודה זרה יז א; וראו פירוש באתר קולך).

4. חז"ל (בתלמוד בבלי שם) פירשו שהקטע מדבר רק על מינות וכפירה, ולא על מין וזנות; לדבריהם, אדם שחטא בזנות דווקא כן יכול לחזור בתשובה ולהישאר בחיים (אלא אם כן הוא "אביק בה" (=מחובק ודבוק בה), כמו אלעזר בן זורדיא, ואז ייסורי התשובה יהיו כה קשים עד שהם יגרמו למותו). הרמב"ם אף הביא את הזנות כדוגמה לנושא שבו אפשר לעשות תשובה מעולה: "אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלון כח. כיצד? הרי שבא על אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו, ובעדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר, זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר: "וזכור את בוראיך בימי בחורותיך" (רמב"ם הלכות תשובה ב א).

החכמה תשמור עליך מזה, למען
תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת
בדרך הזה, וארחות צדיקים
תשמור (כפל הדבר במילים שונות).

- ואחרי שתינצל מדרך רע ומאישה זרה
- תלך בדרך עם אנשים טובים, ותשמור
ותתנהג בעצמך בארחות התנהגות של
צדיקים.

הפרק בנוי במבנה של "סור מרע ועשה טוב":

בפסוקים 12-15 נאמר שהתבונה עוזרת להינצל מדרך רע, ובפסוק שלנו נאמר שהתבונה עוזרת ללכת בדרך טובים;

בפסוקים 16-19 נאמר שהתבונה עוזרת להינצל מאישה זרה המפתה לניאוף, ובפסוק שלנו נאמר שהתבונה עוזרת לשמור על ארחות צדיקים (כיוסף הצדיק שנשמר מניאוף).

התבונה עוזרת לאדם בשתי דרכים:

1. התבונה מאפשרת לאדם לזהות ולהבחין בין אנשים רעים לטובים, כך שייזהר ולא יילך יחד עם אנשים רעים, אלא רק עם אנשים טובים.

2. התבונה מאפשרת לאדם לזהות ולהבחין בין רע לטוב, כך שלא ינהג בדרך רעה בעצמו, אלא רק בדרך טובה; ראו "הקבלות".

רבה בר-בר-חנה שכר סבלים להעביר כדי יין, וחלק מכדי היין נשברו.

כפיצוי על הנזק, לקח רבב"ח את גלימותיהם.

באו הסבלים ואמרו לרב. אמר הרב לרבב"ח: החזר להם את גלימותיהם!

אמר לו רבב"ח: כך הוא הדין?! והרי מגיע לי פיצוי!

אמר לו רב: כן, "למען תלך בדרך טובים".

אמרו הסבלים: אנחנו עניים, עבדנו כל היום, אנחנו רעבים ואין לנו מה לאכול.

אמר רב: שלם להם את שכרם!

אמר לו רבב"ח: כך הוא הדין?! והרי הם לא עשו את העבודה!

אמר לו רב: כן, "וארחות צדיקים תשמור". (תלמוד בבלי בבא מציעא פג; תרגום לעברית עם הרחבה).

דברי רב מסתמכים על הבנת מבנה הפרק כולו. בפרט, בפסוקים 10-19 נאמר, שלימוד התבונה ישמור ויציל את האדם מהליכה בדרכיהם ובארחותיהם של אנשים רעים או של נשים רעות, גם בפסוק 20 נזכרו מושגים דומים - דרך טובים, ארחות צדיקים.

אחרי שהאדם ניצל מדרכיהם של האנשים הרעים, הוא יכול להתקדם הלאה וללכת בדרך של אנשים טובים, ובארחותיהם של צדיקים:

• למען תלך בדרך טובים = דרכם של אנשים טובים, הרוצים רק להיטיב לזולת, ואינם פוגעים בזולת גם כאשר זה מותר להם;

• וארחות צדיקים תשמור = דרכם של אנשים צדיקים, הדואגים למלא את חובותיהם כלפי הזולת גם כאשר הזולת אינו ממלא את חובותיו כלפיהם.

לא כל אדם חייב ללכת ב"דרך טובים" וב"ארחות צדיקים"; רוב האנשים, מספיק אם יצליחו להינצל מ"דרכי חושך" ומ"ארחות עיקשים". אולם, מי שיש לו תבונה רבה, והצליח להשיג ארחות יושר וארחות חיים, ראוי שיתקדם לשלב הבא, וילך בדרך טובים ובארחות צדיקים (פירושים נוספים על סיפור זה, ראו בדברי הגר"א והמלבי"ם על פסוקנו, וכן בדברי הרב יעקב

שכטר, "דברי יעקב" על פסוקנו, וכן הרב פתחיה מנקין, נחלת אבות ב'ה בשם שו"ת עצי ברושים ג).

אדם בעל מעמד ציבורי, כמו רבה-בר-בר-חנה, צריך להיזהר בדרכיו הרבה יותר מאדם פשוט. הדבר דומה לתנועה בדרכים: מי שנוסע בדרך ציבורית ראשית, חייב להיזהר הרבה יותר מאדם הנוסע בדרך צדדית (ע"פ גליה).

כִּי יִשְׂרָאֵל יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ, וְתַמְיָמִים יִתְּרוּ בָהּ
עולם, ותממים יוותרו בה (יישאר)
בה) בעת יגרשו ממנה הרשעים.

כִּי רַק הַיִּשְׂרָאֵלִים יִשְׁכְּנוּ (יגורו) בְּאֶרֶץ; וְרַק
הַתַּמְיָמִים (השלימים ביושרם) יוותרו
(יישארו) בה לאורך זמן -

עונש או עצה?

1. לפי רוב הפירושים, פסוקים 21-22 מתארים את השכר והעונש מאת ה' - הישרים יזכו לשכון בארץ והרשעים ייענשו בגירוש מהארץ.
2. אולם במקומות רבים בספר משלי, פסוקים המדברים על שכר ועונש הם גם עצות לשלטון. לפי זה ניתן לקרוא את פסוקים 21-22 כעצה לכל שליט, לגרש מארצו את הרשעים והבוגדים, ולהשאיר בה רק את הישרים והתממים.
3. ואפשר לראות כאן גם הצהרת-כוונות של שלמה המלך: דעו לכם! אני מתכוון לגרש מארץ ישראל את כל הרשעים והבוגדים! רק ישרים ותממים יישארו כאן! ולכן כדאי לכם כבר עכשיו לנהוג בתבונה ולהתרגל לחיי יושר. כך שלמה התכוון לעשות כשכתב את ספר משלי; למרבה הצער, בזקנתו הוא "התקלקל" ופעל להיפך בכך שהרשה לנשיו הנכריות להביא עבודה זרה אל ארץ ישראל (מלכים א' יא).

איזו ארץ?

ניתן לפרש את המילה **ארץ** לפי ארבעת חלקי התורה:

- לפי הפשט, **ארץ** כלשהי - הישרים יזכו לשכון בנחת בארצם, והרשעים יגורשו מארצם (מצודות).
- לפי הדרש, **ארץ** ישראל. במקומות רבים בתורה, השכר המובטח לעם ישראל על קיום המצוות הוא שיירשו את הארץ **וישכנו** בה, והעונש על הפרת המצוות הוא גירוש מהארץ (ראו ויקרא כו, דברים כח). גם הפעלים האחרים - **נותר**, **נכרת** - נזכרים בקשר לארץ ישראל ולגלות ממנה (ראו 'דעת מקרא'. אמנם, ארץ ישראל לא נזכרה בפירוש בספר משלי, כי הספר מכוון גם לעמים אחרים).
- לפי הרמז, **ארץ** היא העולם הזה, כמו בתהלים קטז: "**אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים**": הישרים יזכו לברכה גם בחיים הארציים שלהם העולם הזה.
- ולפי הסוד, **ארץ** היא העולם הבא, הארץ הקבועה שבה נמצאים לנצח; בניגוד לעולם הזה שנמצאים בו רק באופן זמני (ע"פ רש"י; אמנם, ברוב התנ"ך **ארץ** היא מקום חומרי).

שכינה בארציות

על-דרך הדרש, הפסוקים מתארים את הקשר בין האדם לבין העולם הארצי - עולם החומר:

- אנשים ישרים מסוגלים לשכון בעולם הארצי ולהישאר תממים (נקודת-אור, "מידת התמימות"), ואף להביא להשראת שכינה בעולם החומר (תנחומא פקודי ו); אולם הרשעים דבקים בארציות של העולם הזה ונכרתים ומתנתקים מהשכינה, הם בוגדים בתכלית שלשמה באו לעולם ומסיחים את דעתם מייעודם הרוחני.
- אנשים ישרים מתייחסים לעולם הארצי, עולם החומר, כאל משכון - פיקדון שניתן להם על-מנת שיקדשו אותו בכל תקופת חייהם על-פני האדמה; התמימות שלהם נשארת לאורך זמן על הארץ, ועוברת בירושה לדורות הבאים, בצורת השראת השכינה, בתפילה, עבודת-המידות והנהגות. מי שהולך ביושר, זוכה לכבוש את הארציות שלו בעבודת המידות, כמו במשלי 6א: "**בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ, וְהוּא יִיָּשֶׁר אַחֲרֶיךָ**" (ראו שם), ואז ממילא הוא מתברך בלכבוש את הארץ החומרית ולשכון בה. לעומתם, הרשעים משחיתים את הארץ, עד שהארץ מקיאה אותם כמו סחי מאוס; והבוגדים משתמשים בארציות כבגד המכסה את הנפש המעוותת שלהם, מסיחים ומסיתים את הזולת ללכת בדרכם הרעה (ע"פ גליה).

מה ההבדל בין ישרים לתממים?

ישרים ותממים נזכרו פעמיים בפרקנו, ובאותו סדר:

- בפסוק 7, "וצפן (יצפן) לַיִּשְׂרָאֵל תּוֹשִׁיָּהּ, מִן הַלֵּלְכִי תָם": מי שמשתמש בתבונתו ביושר ובתמימות, לא כאמצעי להוכיח את הדעות הקדומות שלו אלא כאמצעי לברר את האמת, יזכה לעזרת ה' - ה' יאפשר לו לגלות את התושיה (סודות התורה או סודות הבריאה; ראו ביאורנו שם), ויגן עליו מטעויות.
- בפסוק 21, "כִּי יִשְׂרָאֵל יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ, וְתַמְיָמִים יִתְּרוּ בָהּ": רק אנשים שישתמשו בתבונתם ביושר ובתמימות יזכו להישאר בארצם לאורך זמן; אלו שישתמשו בתבונתם כדי לקדם מעשי רשע ובגידה, יגורשו ויאבדו בסופו של דבר.

נראה שבפסוקים אלה מעלת התממים גבוהה ממעלת הישרים. יכולים להיות אנשים הנוהגים ביושר כתוצאה מסיבות חיצוניות, כגון פחד מהשלטון; אנשים אלה יעזבו את דרך היושר כשהנסיבות ישתנו. אולם תממים הם

שלמים ללא מום; אנשים תמימים נוהגים ביושר בלב שלם, "מעשיהם קבועים ובלתי משתנים בשום זמן בין בעת הטובה בין בעת רעה, אחר שעושים הכל לשם ה' בלי שום פניה חיצונית" (מלבי"ם). ולכן, **התמימים יוותרו** (יישארו) **בארץ** לאורך זמן, גם בתקופות קשות. כך נאמר לאנשים פרטיים, וכך נאמר גם לעם ישראל בארצו, וזה סוד הגלות והגאולה (ראו "הקבלות").

הקבלות

ותמימים יוותרו בה

ארבעה אנשים נקראו בתנ"ך **תמימים**, והם אכן **נוותרו** בארץ - שרדו בעת צרה:

1. נוח היה **תמים**, בראשית 9: "נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדֶרְתּוֹ, אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ". כשכל בני דורו הושמדו במבול, רק הוא ומשפחתו **נוותרו** בארץ.
 2. אברהם היה **תמים**, בראשית 18: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שְׂדֵי הַתְּהֵלֶךְ לְפָנַי וְהָיָה **תָּמִים**" (ראו שם). כשאנשי סדום ועמורה הושמדו, הוא ומשפחתו **נוותרו** בארץ.
 3. דוד היה **תמים**, שמואל ב כב24: "וְאֶתְפָּמָרָה מְעֻנִּי". כששאול וביתו נהרגו במלחמה מול הפלשתים, **דוד נותר** וירש את השלטון בארץ.
 4. איוב היה **תם**, איוב 1: "אִישׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עֹזַי אִיּוֹב שְׁמוֹ, וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא **תָּם וְיָשָׁר** וַיֵּרָא אֱלֹהִים וְסָר מִרְעֵי". הוא אמנם סבל צרות רבות ואיבד את כל משפחתו, אבל שרד **ונוותר** בארץ ואף זכה להקים משפחה חדשה.
- נוח ואיוב (המייצגים כנראה את הצדיקים שאינם מעם ישראל), נזכרו גם בנבואת יחזקאל כדוגמה לאנשים **הנותרים** (שורדים) בעת צרה, יחזקאל יד13-14: "בֶּן אָדָם! אֶרֶץ פִּי תַחֲטָא לִי לְמַעַל מַעַל, וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ וְשִׁבַּרְתִּי לָהּ מִטָּה לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי בָּהּ רָעַב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֶמָּה; וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ **נֹחַ** דְּנָאֵל[דְּנִיאֵל] וְאִיּוֹב - הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יִנָּצְלוּ נַפְשָׁם, נָאֵם ד' ה'" (ע"פ דוד אקסלרוד).
- וכך יהיה גם באחרית הימים, זכריה יג8: "וְהָיָה בְּכָל הָאֶרֶץ נָאֵם ה' פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִפָּרְטוּ יִגְוֵנוּ, וְהִשְׁלֵשִׁית **יֹנָתָן** בָּהּ".

- והרשעים ייכרתו (יגורשו) מהארץ; ובוגדים (המנסים להסתיר את רשעתם) ייחשפו כמו סחי (רוק מאוס), וגם הם יסחו (ייעקרו ויגורשו) מהארץ.

ורשעים מארץ ייכרתו, ובוגדים יסחו (ייעקרו) ממנה.

מה זה יסחו?

1. הדגש באות ס רומז שהמילה יסחו באה מהשורש נסח שמשמעו עקירה וגירוש (מצודות), כמו בדברים כח63: "וְנִסְחָתָם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אֹתָהּ בָּא שְׁמָהּ לְרִשְׁתָּהּ" (ראו שם).

2. המילה יסחו מזכירה גם סחי שמשמעו כיח - רוק מאוס שעוקרים ויורקים מהפה, כמו באיכה ג45: "סְחִי וּמְאִוֵּס תִּשְׁיִמְנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים" (רש"י שם). תחילת הפסוק מדברת על אנשים שרשעתם גלויה, והם ייכרתו ויגורשו מהארץ מייד; סוף הפסוק מדבר על אנשים המנסים להסתיר את רשעתם ולכסות אותה כמו בבגד, וחושבים שיצליחו לחמוק מעונש הגירוש. אולם סופם יהיה כמו סחי - שנעקר ונזרק מחוץ לפה ומיאוסו מתגלה לעין כל (ע"פ גליה).

1. דוד קילל את דואג האדומי, הבוגד שהרג את כהני נוב, תהלים נב7: "גַּם אֵל יִתְצָדֵךְ לְנֹצַח, יִחְתָּדֵךְ וַיִּשְׁחָדֵךְ מֵאֵהָל, וַיִּשְׁרָשֵׁךְ מֵאֶרֶץ חַיִּים סָלָה". שלמה בנו הפך את הקללה הזאת לחוק הקובע שהשלטון צריך לגרש את הרשעים, משלי כ26: "מִזֶּרֶה רָשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם, וַיָּשָׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן" (ראו שם), משלי כה5: "הֲגוּ רָשָׁע לִפְנֵי מֶלֶךְ, וַיִּכּוֹן בַּצֶּדֶק כְּסֹאוֹ" (ראו שם), ואולי גם משלי כב10: "גֵּרֶשׁ לֹץ, וַיֵּצֵא מִדּוֹן, וַיִּשְׁבֹּת דִּין וְקִלּוֹן" (ראו שם).

2. בפסוקים שנזכרו למעלה נאמר שיש לגרש את הרשעים מלפני המלך; הפסוק שלנו מוסיף שיש לגרשם מהארץ לגמרי. וכן במשלי י30: "צִדִּיק לְעוֹלָם בֶּל יִמוּט, וְרָשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ".

3. במקומות רבים בתורה, השכר המובטח לבני ישראל על קיום המצוות הוא שיירשו את הארץ וישכנו בה, והעונש על הפרת המצוות הוא גירוש מהארץ (ראו ויקרא כו, דברים כח). בכמה מקומות נזכר בהקשר זה הפועל כרת, למשל במדבר טו31: "כִּי דָבַר ה' בְּזֶה וְאֵת מִצְוָתוֹ הִפְרָה הַכֹּהֵן תִּכְרֹת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עוֹנֶה בָּהּ"; וכן הפועל נסח, למשל דברים כח63: "... וְנִסְחָתָם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אֹתָהּ בָּא שְׁמָהּ לְרִשְׁתָּהּ" (ע"פ 'דעת מקרא').

בני! אם הקשבת לאזהרות של החכמה אל נערי הרחוב הפתיים, בוודאי תרצה ללכת בדרך טובה יותר - ואני מציע לך שתשקיע בפיתוח כוחות התבונה האישיים שלך.

כי אם תשקיע בפיתוח התבונה, תצליח גם להבין את הנהגת ה' בעולם ולהתחבר אליו, וגם להבין את עקרונות הצדק והיושר החיוניים לקיום חברה אנושית.

בנוסף, תבונה מפותחת תעזור לך לזהות גברים רעים ונוכלים, ונשים מפתות ונואפות, כדי שלא תפול ברשתם ולא תהיה כמותם.

בעזרת התבונה תצליח לזהות את הדרך הטובה והישרה ללכת בה, ותזכה לקבל נחלה בארץ ישראל.